

KS. SŁAWOMIR NOWOSAD

REALIZM ETYKI PROTESTANCKIEJ WEDŁUG REINHOLDA NIEBUHRA

REALISM OF PROTESTANT ETHICS IN REINHOLD NIEBUHR

A b s t r a c t. In the broader spectrum of Protestant ethics Reinhold Niebuhr's Christian realism still appears to be an important and useful concept. This paper explains several major aspects of the concept which made Niebuhr a very influential figure in the Christian and political context of American life in his days. This would include acknowledging the sinfulness of human nature and its impact on society while stressing the responsibility both of the individual and of the nation, particularly of the US in the postwar world. Niebuhr himself was active in the public debates and political life. His ideas have been recently revived among some American presidents and politicians who claimed to have been influenced by them. Several parallels can also be drawn between Protestant Christian realism and Catholic social teaching.

Key words: Protestant ethics, Reinhold Niebuhr, Christian realism, social life, sin.

Chrześcijaństwo poreformacyjne jest wewnętrznie bardzo zróżnicowane. Nie zawsze podobna wierność pierwotnym założeniom twórców reformacji i późniejsze losy poszczególnych nurtów protestantyzmu charakteryzuje duży stopień niejednoznaczności, a nawet rozbieżności nauki i praktyki chrześcijańskiej. Warto jednak sięgać do pism i świadectw autorów różnych protestanckich denominacji, gdyż również w takim spotkaniu może dojść do cennej wymiany darów, które Duch wzbudza w ludzkich sercach. Protestanckie próby zrozumienia i wykładu moralności chrześcijańskiej potwierdzają, że takie podejście może przynieść dobre owoce dla postępu na drodze wiary

i życia chrześcijańskiego. Ci bowiem, którzy szczerze zwracają się ku jedności wiary, winni również dążyć do jedności życia jako zakorzenionego w samym Jezusie Chrystusie¹.

W tym sensie, wbrew dość upowszechnionej opinii, można spojrzeć na protestantyzm bardziej pozytywnie, by zrozumieć jego założenia i sposoby odczytywania Bożej myśli jako wskazującej drogi realizacji chrześcijańskiego powołania. W świecie protestanckim szczególne znaczenie ma protestantyzm amerykański, z wyjątkowym wewnętrznym zróżnicowaniem myśli teologicznej, etycznej i pastoralnej. Na tym tle, jako ciągle interesująca i mimo upływu lat w dużym stopniu aktualna, jawi się myśl teologicznoetyczna Reinholda Niebuhra (zm. 1971). Ważny aspekt jego bogatej wizji teologicznej i etycznej życia społecznego znany jest jako chrześcijański realizm, czemu poświęcone jest niniejsze studium.

I. CHRZEŚCIJAŃSKI REALIZM W ETYCE

Reinhold Niebuhr wyjątkowo głęboko i trwale wpisał się w rzeczywistość amerykańskiego chrześcijaństwa i amerykańskiej demokracji XX wieku. Ten pastor, teolog i etyk pochodzenia niemieckiego, urodzony już w USA, stał się wręcz legendarną postacią amerykańskiego protestantyzmu i jego wpływu na życie polityczne². Jego wpływ na rozumienie i kształtowanie demokracji amerykańskiej wydaje się nie słabnąć, a nawet przybiera na znaczeniu w kontekście wojny z terroryzmem, pytań o ocenę moralną aktywności militarnej USA w krajach Bliskiego Wschodu czy innych wyzwań współczesnej sytuacji międzynarodowej. Osobiste życie Niebuhra, podróże po doświadczonej wojną Europie, kilkunastoletnia posługa duszpasterska wśród robotników przemysłu samochodowego w Detroit, oraz ponad 30-letnie wykłady z teologii i etyki protestanckiej w nowojorskim Union Theological Seminary pozwoliły mu

¹ „This belief [...] reflects the profound and true conviction that authentic Christian unity is as much a matter of life as of faith. Those who share one faith in Christ will share one life in Christ”. ARCIC II. *Life in Christ: Morals, Communion and the Church*. London: CHP-CTS 1994 s. V [Preface].

² Jeszcze za życia pisano o nim: „Reinhold Niebuhr has profoundly affected American thought in theology, on society, and about politics [...]. Deeper analysis reveals a remarkably consistent teaching, present in all essential respects at least as early as his *Moral Man and Immoral Society*, which if not a philosophy, is at least a theology of politics”. W.C. MCWILLIAMS. *Reinhold Niebuhr: New Orthodoxy for Old Liberalism*. „The American Political Science Review” 56:1962 nr 4 s. 874.

lepiej zrozumieć, w jaki sposób chrześcijańska etyka społeczna może realnie wpłynąć na osobiste i wspólnotowe życie chrześcijan w sferze politycznej, społecznej i gospodarczej, także na płaszczyźnie międzynarodowej. Jego rozumieniu chrześcijańskiej antropologii w duchu reformowanym, zasad życia publicznego w sferze polityki, ekonomii i wszelkiej aktywności społecznej nadano miano chrześcijańskiego realizmu. Spośród licznych publikacji R. Niebuhra znaczące są tu przede wszystkim *Moral Man and Immoral Society: A Study in Ethics and Politics* oraz *The Nature and Destiny of Man: A Christian Interpretation*³.

Chrześcijański realizm miał oznaczać realistyczne, a nie wyidealizowane spojrzenie na rzeczywistość, a więc zarówno na samego człowieka, jak i okoliczności jego życia i działania. W kontekście rzeczywistości politycznej czy społecznej, zwłaszcza demokratycznego ładu społecznego, wskazuje to na konieczność przyjęcia chrześcijańskiej antropologii, która uwzględnia grzeszność człowieka i jego skłonność do egoizmu i pychy, czemu wielokrotnie dawała wyraz ludzka historia. Niebuhr podkreślał konieczność angażowania się w życie społeczne w jego różnych wymiarach, nawet jeśli człowiek często bywa egoistyczny i własną korzyść stawia ponad dobrem ogółu. Kształt życia społeczności nie może stąd lekceważyć ludzkich słabości i grzesznych dążeń, byłby bowiem wtedy nierealistyczny. Człowiek pozostaje jednak istotą zdolną do przekraczania rzeczywistości i nie może o tym zapominać. Dlatego świadomość własnej grzeszności oraz odpowiednie mechanizmy w sytuacjach społecznych (tzw. zrównoważona władza) pozwolą osiągać człowiekowi jego nadprzyrodzone cele bez odrzucania rzeczywistości ziemskiej. W tym kontekście (i nie tylko) Niebuhr odwołuje się do Kalwina, który wskazywał na potrzebę uporządkowanej wolności dla uniknięcia skrajności tyranii czy anarchii⁴.

W ujęciu teologicznym u podstaw tych poglądów Niebuhra była jego antropologia. Człowiek bowiem nosi w sobie stale ziemską naturę oraz ducha,

³ Odpowiednio: New York: Charles Scribner's Sons 1932 i T. 1-2. New York: Charles Scribner's Sons 1941-1943. Warto wspomnieć także dwie inne prace: *The Children of Light and the Children of Darkness: A Vindication of Democracy and a Critique of Its Traditional Defense*. New York: C. Scribner's Sons 1944 oraz *The Irony of American History*. New York: Scribner 1952.

⁴ „Niebuhr encouraged human individuals and groups toward self-transcendent possibilities rooted in unique human consciousness, but he also always warned against the dire dangers of undue self-interest often unawares that defeat or sabotage those very attempts at societal harmony and unity”. T.L. RITCHIE. *A Politics of Pluralism in American Democracy: Reinhold Niebuhr's Christian Realism as a National Resource in a post-9/11 World*. „Journal of Ecumenical Studies” 45:2010 nr 3 s. 473.

który zwłaszcza przez „radykalną wolność” przekracza przyrodzoność sięgając ku nieskończoności. Skutkiem tego trwa w nim nieustanne napięcie i dwuznaczność, od której nie może uciec. Natura zwraca człowieka ku samemu sobie i prowadzi do zachowań egoistycznych, także ograniczając jego ducha do tego co skończone. Z kolei naznaczony grzechem ludzki duch zaprzecza temu, co w człowieku naturalne i skończone, popadając w kłamstwo i pychę. Odrzucając naturalną ograniczoność człowieka jako stworzenia, czyni go nienasyconym i skonfliktowanym ze światem i innymi⁵. W swojej ostatniej książce *Man's Nature and His Communities* Niebuhr z takiego realistycznego rozumienia natury ludzkiej wyprowadza przekonanie o moralnej powinności wprowadzania w życie społeczne coraz większej sprawiedliwości. Nazywa to swoją „przewodnią zasadą”, która winna się taką stać dla każdego chrześcijanina w postawie jego odpowiedzialności za sprawy publiczne i polityczne⁶.

To realistyczne podejście, nie bez powodu nazwane chrześcijańskim, dało Niebuhrowi przekonanie, że mimo ludzkiej słabości i interesowności historia nie jest w rękach grzechu. Jej panem jest bowiem Bóg, który ostatecznie sam doprowadzi do zapanowania Jego królestwa, ale dopiero gdy historia dobiegnie swego kresu. W tym sensie Niebuhr odrzucał optymistyczne przekonania teologii liberalnej wyrażone w programie tzw. Ewangelii społecznej, który chciał zrealizować wezwania Bożego królestwa już tu i teraz przez wprowadzanie w świecie pokoju i sprawiedliwości. Ten ważny aspekt eschatologiczny myśli Niebuhra był zarazem krytykowany za pewnego rodzaju osłabianie woli zaangażowania w zmianę świata oraz nazbyt pesymistyczne postrzeganie człowieka i jego aktywności w tym świecie. Według innych jednak były i są to nieuzasadnione zarzuty, gdyż Niebuhr broni się przed skrajnym pesymizmem, natomiast ciągle akcent na ludzką niedoskonałość i egoizm jest raczej realistycznym rozpoznaniem ludzkiej kondycji *post*

⁵ „Man forever combines the two and can never escape the resultant tension and ambiguity, an ambiguity productive of anxiety which leads him to the futile effort to escape the demands of nature on one hand, and of the spirit on the other [...]. Moreover, the spirit breaks the 'pre-ordained' harmonies of nature and makes the prudent and limited attributes of 'natural man' become infinite and insatiable, leading to conflict, competition and disorder”. W.C. MCWILLIAMS. *Reinhold Niebuhr: New Orthodoxy for Old Liberalism* s. 876.

⁶ „[It is] my strong conviction that a realist conception of human nature should be made the servant of an ethic of progressive justice and should not be made into a bastion of conservatism, particularly a conservatism which defends unjust privileges. I might define this conviction as the guiding principle throughout my mature life of the relation of religious responsibility to political affairs”. R. NIEBUHR. *Man's Nature and His Communities*. New York: Charles Scribner's Sons 1965 s. 24-25.

lapsus wbrew optymistycznym oświeceniowym i liberalnym wizjom ludzkiej dobroci i bezinteresowności⁷. Brak realizmu i fałszywość koncepcji chrześcijaństwa liberalnego dostrzegał zwłaszcza w początkowym okresie II wojny światowej, gdy liberalny protestantyzm na łamach pacyfistycznego „Christian Century” opowiadał się za neutralnością Stanów Zjednoczonych. Uważał to za przekonanie „politycznie niebezpieczne” i „błędne moralnie”, w czym utwierdzał go m.in. rosnący terror niemiecki w okupowanej Polsce. Stąd w lutym 1941 r. wraz z kilkoma kolegami powołał do istnienia czasopismo „Christianity and Crisis”. Chciał tam zwalczać „fałszywe interpretacje” chrześcijaństwa, jak i „fałszywe analizy” sytuacji światowej, by wpływać na bardziej realistyczne i odpowiedzialnie chrześcijańskie zaangażowanie Ameryki w świecie⁸.

Niebuhra widzenie świata i osłabionego grzechem człowieka w tym świecie bywa też nazywane przykładem amerykańskiego pragmatyzmu. Chodzi tu o taką teologię polityczną, gdzie się dąży do osiągnięcia najlepszych celów w danych okolicznościach i w danym czasie. Zarzucano mu (i innym realistom), że są nazbyt gotowi układać się z napotkanym systemem politycznym i sytuacją społeczną, ażeby tylko zachować konieczny ład. Jednocześnie inni bronili i bronią Niebuhra, widząc u niego nieustanną troskę o wierność wymaganiom ewangelicznym i umiejętność realnego (rzeczywistego) rozpoznania sytuacji i skutecznego jej zmieniania bez ulegania fałszywym kompromisom. Ten akcent na przynajmniej pewien stopień ładu w życiu społecznym i politycznym nie może być zlekceważony, gdyż jest on niezbędny, by uchronić społeczeństwo przed chaosem. Tylko wtedy bowiem można zachować indywidualną i społeczną wolność oraz sprawiedliwość, a ostatecznie i pokój⁹. Podstawowa chrześcijańska prawda o powszechnej ludzkiej grzeszności, a przez

⁷ „[...] the older liberalism has erred in its 'optimistic doctrine of human nature and its naive vision of the amelioration of evil'. It was this unrealistic doctrine of human nature and human history that the Christian Realists were concerned to correct”. Por. *Modern Christian Thought: The Twentieth Century (Chapters 1-9)* s. 8 (www.michaelgleghorn.com/documents/ModernChristianThought.pdf, dostęp: 26.10.2014).

⁸ Por. H.A. WARREN. *Theologians of a New World Order: Reinhold Niebuhr and the Christian Realists 1920-1948*. New York–Oksford: OUP 1997 s. 97 nn.

⁹ Por. T.L. RITCHIE. *A Politics of Pluralism* s. 474-475. Ritchie przywołuje tu cenne rozważania R.W. LOVINA *Theology, Ethics and Culture* w: *The Modern Theologians: An Introduction to Christian Theology in the Twentieth Century*. T. 2. Red. D. F. Ford. Oxford: Blackwell 1989 s. 75-87. Warto też przywołać tu jeszcze inne opracowanie: W. WERPEHOWSKI. *Reinhold Niebuhr*. W: *The Modern Theologians: An Introduction to Christian Theology since 1918*. Red. D.F. Ford, R. Muers. Oksford: Blackwell 2005 s. 204-212.

to i konieczności łaski, była źródłem przekonania o nieodzowności zaangażowania się chrześcijan w konkretne projekty polityczne. Niebuhr i jego zwolennicy uważali, że Kościół powinien odważnie wyrażać opinię co do zgodności z Ewangelią różnych politycznych rozwiązań, gdyż one mogą pomóc wprowadzić właściwy chrześcijański ład społeczny i międzynarodowy. Stąd zrodziło się powojenne zaangażowanie się realistów na rzecz powołania do istnienia jakiejś formy światowej organizacji stojącej na straży pokoju, a w łonie chrześcijaństwa utworzenia forum spotkania i dialogu różnych jego odłamów¹⁰.

Niebuhr wyrażał przekonanie, że po grzechu pierwotnym pojedynczy człowiek pozostaje jednak bardziej moralny niż społeczeństwo, które jest głębiej egoistyczne. Między innymi dlatego w życiu społecznym trwa nieustanne napięcie między potrzebami społeczeństwa a indywidualnym sumieniem. Stąd, co dość częste u niego, ujawnia się „dialektyczna natura rzeczywistości” jako echo filozofii heglowskiej i marksistowskiej. Napięcie między etyką a polityką jest ostatecznie pozytywne, służąc przynajmniej częściowemu wprowadzaniu sprawiedliwego ładu społecznego. Iluzją bowiem (wizji liberalnej) jest oczekiwanie na urzeczywistnienie doskonałej sprawiedliwości pośród grzesznych ludzi. Taki chrześcijański realizm można uznać jako rodzaj teologii, którą Niebuhr i jego zwolennicy proponowali jako wizję wypełniającą pustkę między liberalizmem a fundamentalizmem¹¹.

Realizm Niebuhra w postrzeganiu – w świetle wiary i słowa Bożego – człowieka w realnym, współczesnym mu świecie doprowadził go do szczególnego dowartościowania odpowiedzialności. Raczej niż np. o suwerennej autonomii ten teolog amerykański mówi o postawie odpowiedzialności w relacjach społecznych czy zaangażowaniu w budowę ustroju demokratycznego, zawsze ze świadomością niedoskonałej *conditio humana*. Grzech bowiem jest dla człowieka czymś nieuniknionym, ale nie jest konieczny. Natura ludzka ma w tym sensie ambiwalentny charakter – jest zdolna do dobra i twórczości, ale stać ją też, by niszczyć. Jest w człowieku wrażliwość i szacunek dla drugiego, ale i niechęć, a nawet pogarda. Człowiek ciągle staje wobec pokusy, by „być jak Bóg”. Grzech pierwotny nie jest więc metaforą, ale czymś bardzo realnym i trwale obecnym w ludzkim sercu i życiu. Odnosząc to do demokracji, Niebuhr sformułował wielokrotnie powtarzane zdanie, że „ludzka zdolność

¹⁰ Co na forum świeckim zrealizowało się jako ONZ, a na płaszczyźnie religijnej jako Światowa Rada Kościołów. Por. H.A. WARREN. *Theologians of a New World Order* s. 130-131.

¹¹ Por. tamże s. 52-55.

do sprawiedliwości sprawia, że demokracja jest możliwa; natomiast ludzka skłonność do niesprawiedliwości powoduje, że demokracja jest konieczna”¹². Mimo swej grzeszności i ułomności człowiek ma świadomość odpowiedzialności, co przejawia się także wtedy, gdy odczuwa w sercu skruchę po grzesznych zachowaniach. Zagadnienie odpowiedzialności pojawiło się u Niebuhra jeszcze wyraźniej, gdy w czasie II wojny światowej Stany Zjednoczone stanęły wobec decyzji o zaangażowaniu się na pełną skalę. Niebuhr mówił i pisał wtedy wielokrotnie o „odpowiedzialności międzynarodowej”. Odwołując się do chrześcijańskich przekonań, podkreślał równocześnie, że przy całym osobistym zaangażowaniu, poszczególni ludzie i całe państwa winny mieć na uwadze, że ich pomyślność nie zależy jedynie od ich postaw i aktywności, ale również od łaski i Opatrzności. Zarazem amerykańska odpowiedzialność nie wynika z wyjątkowości czy prawości tego społeczeństwa, ale raczej z potrzeby wspólnej z innymi troski za losy swoje i innych. Z kolei po wojnie głównym celem politycznym ma być nie ukaranie winnych wojny, ale raczej zbudowanie takiego ładu między państwami, by „wzmocnić więzy wzajemnej odpowiedzialności i uporządkowanie światowej społeczności”¹³.

Reinhold Niebuhr był czynnym uczestnikiem życia społecznego i politycznego, a nie teoretykiem czy akademickim badaczem chrześcijańskiej wizji relacji międzyludzkich czy międzypaństwowych, a zwłaszcza miejsca człowieka w sytuacji politycznej. Stąd znaczenie i trwałe uznanie dla jego pism i wizji również po jego śmierci. W trudnym czasie u kresu wojny został zaproszony do tzw. Komisji Calhouna, powołanej przez amerykańską Federalną Radę Kościołów, która miała dokonać analizy złożonej sytuacji społecznej, by w świetle przesłanek chrześcijańskich wskazać drogi rozwoju społecznego i kształtowania stosunków międzyludzkich. Przygotowany dokument z 1944 roku nosi liczne ślady myśli i języka Niebuhra, który uznano za najbardziej odpowiedni dla opisu sytuacji i wskazania na przyszłe zadania¹⁴. Wielokrotnie wskazuje się tam na

¹² „[...] modern democracy requires a more realistic philosophical and religious basis, not only in order to anticipate and understand the perils to which it is exposed; but also to give it a more persuasive justification. Man's capacity for justice makes democracy possible; but man's inclination to injustice makes democracy necessary”. *The Essential Reinhold Niebuhr: Selected Essays and Addresses*. Red. R. MacAfee Brown. New Haven: Yale University Press 1987 s. 160. Ten cytat oryginalnie pochodzi z *The Children of Light and the Children of Darkness* s. IX.

¹³ D.F. OTTATI. *The Niebuhrian Legacy and the Idea of Responsibility*. „Studies in Christian Ethics” 22:2009 nr 4 s. 407.

¹⁴ Por. The Calhoun Commission. *The Relation of the Church to the War in the Light of the Christian Faith* (1944). W: *War in the Twentieth Century: Sources in Theological Ethics*.

zobowiązanie do odpowiedzialności tak poszczególnych osób, jak i całych społeczeństw czy państw. Jednocześnie realistyczne podejście domaga się, by pamiętać, że każdy człowiek jest grzeszny i grzechem byłoby zaniechanie, czyli niepodjęcie odpowiedzialności wobec Boga i bliźniego za losy innych. Człowiek po grzechu pierworodnym doświadcza stałej pokusy zarówno lenistwa, jak i pychy, by zająć miejsce Boga. Postawa odpowiedzialności dotyczy również całego Kościoła, który ma chronić świat przed wojną totalną, postawą zemsty wobec pokonanych, ale i winien być zaczynem autentycznej wspólnoty i braterstwa w wymiarze światowym. Obecność takich tez w tym dokumencie potwierdza realny wpływ i znaczenie Niebuhra w społeczeństwie amerykańskim i środowiskach chrześcijańskich, gdzie mocno akcentował religijny i moralny aspekt życia społecznego i politycznego. Wracał do tego także po wojnie, gdy Ameryka stała się supermocarstwem, wskazując na jej odpowiedzialność za sprawiedliwy i pokojowy ład międzynarodowy. Jego „język odpowiedzialności akcentował życie poważnego moralnego zaangażowania, które wystrzega się naiwnych idealizmów, natomiast godzi się na nie dające się zredukować napięcie między ideałem a możliwością”¹⁵.

W swoim widzeniu świata, a w świecie – konkretnym, tym tu i teraz – człowieka i społeczeństwa, jak i państwa w relacjach międzynarodowych, Niebuhr nie odwoływał się do czysto zewnętrznego opisu zjawisk czy teoretycznej analizy programów. Jego patrzył na chrześcijańskim rozpoznaniu istoty rzeczywistości, moralnego wymiaru ludzkiego życia, a ostatecznie na Bożym przeznaczeniu całego stworzenia. Jeden z jego bliskich współpracowników i przyjaciół, Hans Morgenthau, podzielał jego wizję polityki i świata, choć do tego – jak mówił – „nie potrzebował całej tej jego metafizyki”¹⁶. Niebuhr, z jego realizmem, a nawet pragmatyzmem, właśnie w (chrześcijańskiej) metafizyce widział fundament i narzędzia do poznania i kształtowania osobistej i społecznej rzeczywistości. Zawsze ważne było dla niego zaangażowanie w parafialne duszpasterstwo, nie tylko w latach życia w Detroit, ale i później, gdy prowadził wykłady w Union Theological Seminary. Jego tamtejszy następca Roger Shinn zwracał uwagę, że ostatecznie w centrum teologicznej myśli Niebuhra był zawsze krzyż Chrystusa i prawda o grzechu pierworodnym. To z pomocą tych podstawowych teologicznych

Red. R.B. Miller. Louisville: Westminster/John Knox Press 1992 s. 71-124.

¹⁵ Por. D.F. OTTATI. *The Niebuhrian Legacy and the Idea of Responsibility* s. 408.

¹⁶ „Reinhold and I come out about the same on politics, but I do not need all his metaphysics to get where we both get”. Cyt. za: M.E. MARTY. *The Lost Worlds of Reinhold Niebuhr*. „The American Scholar” 45:1976 nr 4 s. 569.

symboli chrześcijaństwa odczytywał rzeczywistość i włączał się w debatę publiczną i obywatelską. Bez odniesienia do nadprzyrodzoności, czy jak mówił bliski mu jezuita J.C. Murray, bez wzniesienia się ku „metafizyce, etyce, teologii”, niemożliwe jest odpowiedzialne i skuteczne zajęcie się sprawami i dobrem społeczeństwa¹⁷.

Niebuhr wielokrotnie podkreślał konieczność chrześcijańskiego fundamentu dla autentycznego realizmu, może bowiem istnieć realizm całkowicie świecki (jak u Hobbesa czy Machiavellego). Słabość tej niechrześcijańskiej wizji polega na tym, że odwołuje się do błędnej koncepcji antropologicznej, gdyż świecka antropologia jest zawsze redukcyjna i zafalszowana. Człowiek jest tu zachłannym zwierzęciem, a świat postrzegany jest głównie naturalistycznie. Możliwy jest również realizm „przesadnie” teologiczny, co Niebuhr dostrzegał u św. Augustyna. Takie ujęcie zbyt ostro oddziela ducha od natury, a w chrześcijaństwie nadmiernie akcentuje nadprzyrodzony wymiar etyki. Taka idealistyczna wizja moralna nie przystaje do rzeczywistości tego świata. Dlatego Niebuhr tak często zwracał uwagę na konieczność dowartościowania ideałów etycznych jako mających znaczenie dla konkretnego życia w świecie. W tym sensie człowiek zaangażowany w ten świat, przy wszystkich swoich ograniczeniach i słabościach, powinien dążyć do tego, by zawsze „stawać się tak doskonałym, na ile jego niedoskonałości mu pozwalają”¹⁸.

W chrześcijańskim realizmie Niebuhra da się także dostrzec pewne elementy idealistyczne. Dotyczy to szczególnie jego wizji ludzkiej wolności, która jako transcendentna, stanowi istotę ludzkiej moralności i duchowości, a więc i „prawdziwej” natury człowieka. Ta wolność, choć realna i konkretna, jest nie z tego świata, gdyż nie da się tutaj w całej pełni wyrazić i zrealizować. Pozostaje jednak wzorcową wartością, do której człowiek ma zawsze dążyć. Jej ostatecznym celem jest miłość, z którą jest nierozzerwalnie związana. Nie tylko w tym kontekście ujawniała się swoista dialektyka Niebuhra, gdy pisał o miłości jako „niemożliwej możliwości”¹⁹. Jest ona mało praktyczna w budowaniu sprawiedliwego ładu politycznego, ale zarazem pozostaje

¹⁷ Por. tamże s. 572. Szerzej na ten temat por. D.J. HALL. „*The Logic of the Cross*”: *Niebuhr's Foundational Theology*. W: *Reinhold Niebuhr Revisited: Engagements with an American Original*. Red. D.F. Rice. Grand Rapids: Eerdmans 2009 s. 55-74.

¹⁸ „He has always contended that the 'impossible ethical ideal' remains 'relevant' [...]. In fact, all realists, contemporary or historical, have conceded that given the limits which attach to human endeavor man should strive to approach the limits: to become as perfect as his imperfections allow”. W.C. MCWILLIAMS. *Reinhold Niebuhr: New Orthodoxy for Old Liberalism* s. 876.

¹⁹ R. NIEBUHR. *An Interpretation of Christian Ethics*. New York-London: Harper and Brothers 1935 s. 109.

najwyższą normą każdego ludzkiego działania i nie może być porzucona. Jest możliwa, nawet (moralnie) konieczna, a jednocześnie jest niemożliwa, bo nie można jej w pełni urzeczywistnić w przyrodzonej, ułomnej sytuacji człowieka w tym życiu. Miłość koniecznie potrzebuje wolności, albowiem nie można jej nakazać czy ją wymusić. Zarazem Niebuhr nieustannie zwracał uwagę na fakt zepsucia wolności przez grzech pierworodny i stałe egoistyczne skłonności człowieka, wskutek czego im większa wolność, tym możliwe staje się większe dobro, ale i większe zło. Nie zostawia tego jednak w zawieszeniu, ale wskazuje na to, co pożądane. Realizm dla niego oznacza nie tylko to, co praktyczne, ale – pamiętając o transcendentnej wolności człowieka – wskazuje także na to, co jest dla człowieka pożądane²⁰.

Potrzeba aplikacji treści biblijnych do konkretnej rzeczywistości świata, jako element realistycznej postawy chrześcijańskiej, jednoznacznie uwidoczniła się u Niebuhra podczas światowej konferencji chrześcijan różnych wyznań, która miała miejsce w Oksfordzie w lipcu 1937 r. W swoim oksfordzkim przemówieniu Niebuhr za pomocą kategorii grzechu odczytywał przyczyny i przejawy kryzysu współczesnego świata. Błędem moralności świeckiej i liberalnego chrześcijaństwa jest właśnie zapoznanie, a nawet odrzucenie faktu grzechu. Odwołując się do pierwszych rozdziałów Listu św. Pawła do Rzymian, dostrzegał w świecie bezkrytyczne samouwielbienie poprzez wychwalanie idei rasy i narodu. Odpowiedzią Kościoła, zawsze świadomego własnej grzeszności, powinno być pokorne głoszenie „ewangelii krzyża” w konkretnej ludzkiej historii, gdyż to tam dokonuje się zbawienie. W taki sposób chrześcijaństwo będzie skutecznie zmieniać świat i wprowadzać weń pokój i sprawiedliwość, głosząc chrześcijańską etykę społeczną²¹.

Obok Reinholda Niebuhra do grona chrześcijańskich realistów należeli tacy zaangażowani w życie publiczne (głównie) amerykańscy teologowie, jak m.in. J. Bennett, H.P. Van Dusen, H.R. Niebuhr, F. Miller, J.F. Dulles, S. McCrea Cavert, W.A. Brown, R.L. Calhoun. To bardzo aktywne grono ludzi, obecnych w życiu publicznym, miało też wpływ na kształtowanie polityki amery-

²⁰ Por. W.C. MCWILLIAMS. *Reinhold Niebuhr: New Orthodoxy for Old Liberalism* s. 884; R. MCAFEE BROWN. *Introduction*. W: *The Essential Reinhold Niebuhr* s. XVI.

²¹ Por. H.A. WARREN. *Theologians of a New World Order* s. 78-80. „The real dimension of the problem of faith and the common life is obscured in secular and in liberal Christian morality because there is no appreciation of the fact of sin”. R. NIEBUHR. *The Christian Faith and the Common Life*. W: *World Conference on Church, Community and State. The Christian Faith and the Common Life*. Red. N. Ehrenström (i in.). London: G. Allen and Unwin 1938 s. 72.

kańskiej, a nawet na dojrzewanie w pierwszych latach powojennych idei powołania ONZ. Byli przekonani, że chrześcijanie nie mogą się uchylać od moralnego obowiązku włączenia się w budowanie sprawiedliwego ładu światowego, a same USA nie mogą zlekceważyć swojej odpowiedzialności w relacjach międzynarodowych²². Od dawna zainteresowania tej grupy teologów miały także wymiar ekumeniczny. Poszukiwanie dróg spotkania, dyskusji, a nawet zjednoczenia podzielonych chrześcijan, zwłaszcza wśród protestantów, dojrzywało przez lata i zmierzało do powołania nowego forum ekumenicznego, również dla zapobiegania przyszłym wojnom. Chociaż była tendencja do ograniczenia dyskusji do tematyki etycznej i praktycznej, podejmowano także zagadnienia biblijne i dogmatyczne jako przedmiot badań i dyskusji. Opierano się na założeniu (bazującym na „metodzie korelacji” P. Tillicha), że zagadnienia egzystencjalne i teologiczne wzajemnie od siebie zależą, a właściwe chrześcijańskie wyjaśnienie ludzkich problemów musi być chrystocentryczne²³. Do tego grona, działającego na rzecz powołania wspólnej Rady Kościołów, należeli również ze strony angielskiej W. Temple (abp Canterbury 1942-1944), A. Toynbee (prof. Oksfordu) i G. Bell (biskup Chichester). Chrześcijańskim realitom udało się połączyć politykę, ekumenizm i teologię jako wspólny projekt działania na rzecz uobecnienia chrześcijaństwa w różnych sferach życia Kościoła i świata²⁴.

II. AKTUALNOŚĆ KONCEPCJI NIEBUHRA

Sposób, w jaki Niebuhr i grono jego współpracowników zdołali połączyć teologię z polityką, zwłaszcza w kontekście II wojny światowej, nie zakończył się wraz z ich działalnością. Można wskazać na późniejsze podobne modele aktywności społecznej protestantów amerykańskich, jak ruch praw człowieka z lat 50. i 60. XX wieku, czy aktywność tzw. religijnej prawicy w dekadach późniejszych. U podstaw była interpretacja teologiczna określonej

²² „In the final analysis, Henry P. Van Dusen and his peers succeeded in laying out a Protestant theology for international engagement and greatly helped in moving the United States toward accepting the moral responsibilities of a world power. [...] the Christian realists were motivated by an urgency to bring about a new international order, and they believed that Christians could and should take the lead in its creation”. H.A. WARREN. *Theologians of a New World Order* s. 129.

²³ Opis i wykład takiej wizji chrześcijaństwa zawiera opublikowana przez to grono książka *The Christian Answer*. Red. H.P. Van Dusen. New York: C. Scribner's Sons 1945.

²⁴ Por. H.A. WARREN. *Theologians of a New World Order* s. 94-115.

rzeczywistości społecznej, jak na przykład prawda o tym, że to z „grzechu” wynika rasizm, wojna czy społeczna marginalizacja. Chrześcijanie z tym przekonaniem i koniecznymi środkami zaradczymi winni docierać do szerszego społeczeństwa korzystając z religijnych, ale i świeckich dróg komunikacji, jak mass media czy obecność w organizacjach i instytucjach życia politycznego (jak choćby ONZ)²⁵.

W różnych amerykańskich środowiskach protestanckich nadal przywoływana jest odważna, zaangażowana myśl teologiczna Reinholda Niebuhra, a także przykład jego życia jako oddanego sprawie chrześcijańskiej i demokratycznej²⁶. Do jego wpływu na własne przekonania i postawę życiową przyznawali się m.in. Martin Luther King, prezydent J. Carter, prezydent B. Obama i znany polityk amerykański J. McCain, a także analitycy i politolodzy, jak R.D. Kaplan czy S. Huntington. Obok publikacji, odwołujących się do jego teologii i wizji życia politycznego, te i inne osoby życia publicznego świadczą o tym, że jego idea realizmu chrześcijańskiego może nadal kształtować demokrację amerykańską²⁷. Ten „najbardziej wpływowy teolog amerykański w XX w.” przypomina prawdy, które się nie starzeją mimo upływu czasu, jak ambiwalentny, bo grzeszny charakter ludzkiej natury – twórczej, ale i destrukcyjnej, otwartej na innych, ale i gotowej innymi gardzić, by w końcu „być jak Bóg”. Grzech pierworodny pozostawił nieusuwalny ślad w człowieku, dlatego Niebuhr przez całe życie zdecydowanie krytycznie odnosił się do głoszonej przez niektórych idei amerykańskiej niewinności i nieomyślności. Jednocześnie, mimo dla wielu widocznej aktualności jego myśli, wydaje się, że na początku XXI w. jakby w Ameryce z niej zrezygnowano. Nie tylko dlatego, że tzw. dyskurs publiczny dzisiaj zajęty jest zagadnieniami, o któ-

²⁵ Por. tamże s. 131.

²⁶ Spośród najnowszych publikacji świadczących o powrocie do myśli Niebuhra warto wskazać na następujące: *Reinhold Niebuhr Revisited: Engagements with an American Original*. Red. D.F. Rice. Grand Rapids: Eerdmans 2009; *Reinhold Niebuhr and Contemporary Politics: God and Power*. Red. R. Harries, S. Platten. New York: OUP 2010; L. GILKEY. *On Niebuhr: A Theological Study*. Chicago: UCP 2001; C.C. BROWN. *Niebuhr and His Age: Reinhold Niebuhr's Prophetic Role and Legacy*. Harrisburg: Trinity Press International 2002; M. Halliwell. *The Constant Dialogue: Reinhold Niebuhr and American Intellectual Culture*. Lanham: Rowman and Littlefield 2005; R.W. LOVIN. *Christian Realism and the New Realities*. Cambridge: CUP 2008; C. MCKEOGH. *Political Realism of Reinhold Niebuhr: A Pragmatic Approach to Just War*. New York: St Martin's Press 1997; E. SIFTON. *The Serenity Prayer: Faith and Politics in Times of Peace and War*. New York: W. W. Norton 2003.

²⁷ W wywiadzie dla „The New York Times” Obama nazwał Niebuhra „jednym ze swoich ulubionych filozofów”. Por. D. BROOKS. *Obama, Gospel and Verse*. „The New York Times” (z dn. 26.04.2007; por. www.nytimes.com).

rych w czasach Niebuhra nie dyskutowano – jak terroryzm, aborcja, eksperymenty na komórkach macierzystych, związki homoseksualne itp. Bardziej dlatego, że po 11 września 2001 r. w Ameryce odzywają się głosy powrotu do dawnego przekonania o swojej niewinności i manichejskiej wizji świata, gdzie „dobrzy to my, a źli to oni”. Ponieważ wobec takiego postrzegania siebie i świata Niebuhr byłby bezwzględnie krytyczny, dla niektórych stał się niewygodny²⁸.

Zarazem warto zauważyć, że liczne i bogate publikacje Niebuhra oraz jego niekiedy zmienne poglądy polityczne bywają wykorzystywane dla różnych, czasem zupełnie odmiennych celów. Było tak po zamachach na nowojorskie WTC w 2001 r., gdy teologiczno-etyczne i polityczne wizje Niebuhra stały się przedmiotem debat na uniwersytetach, wśród analityków politycznych czy w publicystyce. D. Brooks, wpływowi publicysta i komentator polityczny, należący najpierw do grona amerykańskich neokonserwatystów, wielokrotnie przywoływał Niebuhra, by uzasadnić konieczność zdecydowanej, militarnej odpowiedzi na zagrożenie ze strony islamskiego terroryzmu. Gdy z kolei po pewnym czasie związał się z liberalnym środowiskiem „The New York Times”, ten sam Niebuhr zaczął mu służyć do uzasadnienia postawy bardziej pacyfistycznej i zdystansowania się wobec nurtu neokonserwatywnego np. w sprawie wojny irackiej. Po wyborze Obamy na prezydenta USA Brooks podkreślał, że to dzięki Niebuhrowi prezydent opowiada się za rozwiązaniami pokojowymi, nawet pacyfistycznymi, dla dobra Ameryki i społeczności międzynarodowej. W tym samym czasie republikański kandydat na prezydenta J. McCain znajdzie u Niebuhra argumenty na rzecz swojej i swego środowiska wizji radykalnych rozwiązań kwestii terrorystycznej²⁹.

Powrót po latach do dawnych przekonań Niebuhra, ukształtowanych nie tylko w innym kontekście politycznym, ale kulturowym i teologicznym, potwierdza nieodzowność odwoływania się do fundamentalnych tez chrześcijaństwa. Szczególnie ważne jest tu uwzględnienie – bardzo dla Niebuhra charakterystyczne – ułomnej i egoistycznej natury ludzkiej. Życie społeczne w jego różnych wymia-

²⁸ „[...] Niebuhr has fallen out of fashion because 9/11 has revived the myth of our national innocence. Lamentations about 'the end of innocence' became favorite clichés at the time. Niebuhr was a critic of national innocence, which he regarded as a delusion [...]. The self-righteous delusion of innocence encouraged a kind of Manichaeism dividing the world between good (us) and evil (our critics)”. A. SCHLESINGER. *Forgetting Reinhold Niebuhr*. „The New York Times” (18.09.2005; por. www.nytimes.com).

²⁹ Por. M. MCCORKLE. *On Recent Political Uses of Reinhold Niebuhr: Toward a New Appreciation of His Legacy*. W: *Reinhold Niebuhr and Contemporary Politics: God and Power* s. 18-19.

rach w ludzkiej historii nie osiągnie nigdy stanu doskonałego. Struktury polityczne narodowe czy międzynarodowe zawsze noszą na sobie ślady ludzkiej grzeszności, przez co zawsze potrzebują korekty czy reformy. Z punktu widzenia chrześcijańskiego to tym bardziej potwierdza konieczność zaangażowania na rzecz sprawiedliwości społecznej i doskonalenia mechanizmów demokracji. Przy pełnej świadomości ludzkiej grzeszności Niebuhr odrzucał podejście manichejskie, gdzie ludzie są całkowicie źli albo całkowicie dobrzy. Człowiek jest istotą zwróconą ku transcendencji, a zarazem zmagają się w nim ciągle dobre i złe skłonności³⁰. Ten antropologiczny fundament, w wielu aspektach wyrastający z teologii reformowanej, jest nieusuwalny z niebuhrowskiej wizji świata, a zwłaszcza jego kształtu politycznego.

W interesującej dla wielu antropologicznej wizji Niebuhra, nietrudno odkryć zwłaszcza elementy Pawłowe, augustyńskie i intuicje Kierkegaarda, zwykle w szerszym kontekście teologii reformowanej Jana Kalwina. Idąc za św. Augustynem, spośród trzech elementów ludzkiej natury – umysłu, ciała i woli, wola ma znaczenie dominujące. Dlatego ludzkiej myśli zawsze towarzyszą jakieś cele i intencje, a wskutek grzechu pierworodnego człowiek stale doświadcza napięć między pragnieniami. Dlatego Niebuhr niejednokrotnie podkreśla tajemniczość ludzkiego „ja” przed samym sobą i ostrzega, że człowiek nie jest w stanie być sędzią dla siebie samego³¹. Upadek Adama wszedł na stałe w ludzką historię, chociaż dla niego, inaczej niż dla Augustyna, miało to sens raczej symboliczny niż dosłowny. Grzech jednak to zawsze jakaś forma pychy, co nie wyklucza grzechów lenistwa, rozproszeń czy zmysłowych przyjemności, gdy człowiek rezygnuje z ambicji i ideałów. To dlatego nieustannie wskazywał na moralną powinność jednostek i narodów do brania społecznej odpowiedzialności zwłaszcza za kształt ludzkiej historii. Jest to tym ważniejsze, że pycha może łatwo prowadzić człowieka nie tylko do

³⁰ „Niebuhr's insight into the ambiguity of our human condition – our sense of being surrounded by transcendent mystery, while good and evil impulses struggle within us – informs his books and his many shorter publications. It was his habit to write against the Zeitgeist. When the dark clouds of fascism and Hitler's Germany swept over Europe, he published sermons under the title *Beyond Tragedy*, which suggest the darkness is real, even as hope reaches beyond despair”. R. CROUTER. *Reinhold Niebuhr on Politics, Religion and Christian Faith*. New York: OUP 2010 s. 6.

³¹ „Since the impetus for my actions is not transparent, I am a mystery even to myself. Self-evaluation is suspect, biased by wishful thinking and denial. I'm never in a position to be the best judge of my own behavior [...] There is a universal tendency to overestimate one's virtue, to have a relatively easy conscience and think that I have truly earned or merited all the good things that have ever happened in my life”. Tamże s. 47.

egoizmu w życiu prywatnym, ale do dążenia do władzy i jej nadużywania w życiu publicznym. Ta grzeszna skłonność w relacjach międzygrupowych i międzynarodowych jest powszechniejsza niż w życiu indywidualnym, a przez to bardziej groźna w swoich skutkach, tym bardziej, gdy ulegają jej ci, którzy sprawują władzę. W tym doświadczeniu człowiek nie jest jednak pozostawiony samemu sobie. Niebuhr wskazuje tu na samego Boga, który jeden może pomóc człowiekowi stawić czoła „swej wielkości i swej słabości” i rozpoznać sens życia pomimo ułomności i ograniczoności ludzkiej kondycji. Jedynie wiara pozwala sięgnąć i odsłonić misterium ludzkiego życia. Nawet jeśli to tylko poznanie przez wiarę jest „jakby w zwierciadle” (1 Kor 13, 12), to jednak jest to zawsze poznanie realne, z którego człowiek nie może zrezygnować³². Taki realizm poznania i odniesienia do ułomności ludzkiej natury oraz świadomość konieczności wiary nie straciły nic ze swej aktualności.

Dowartościowanie pewnych intuicji i tez Niebuhra można odnieść do niektórych zagadnień z obszaru katolickiej wizji życia społecznego. Do takich należą z pewnością zagadnienia dobra i zła w życiu społecznym, grzechu społecznego, zasady solidarności czy dobra wspólnego. Obejmuje to też rozumienie i znaczenie osoby ludzkiej w społeczeństwie. W tym sensie, choć poglądy Niebuhra co do człowieka jako podmiotu aktów moralnych są konsekwentnie protestanckie (w duchu *simul iustus et peccator*), podobnie jak u Jana Pawła II broni on podmiotowości osób w relacjach społecznych. Choć człowiek, jako istota społeczna, pozostaje w różnorodnych i nieodzownych relacjach z innymi osobami w społeczności, to osoba ludzka, a nie grupa jest podmiotem działania moralnego. Jak sam grzeszny człowiek doświadcza dwuznaczności swoich wyborów i decyzji, podobnie społeczność i jej struktury, choć często konieczne dla obrony godności i osiągnięcia ludzkich celów, zarazem mogą być dla niego przeszkodą, a nawet zagrożeniem (np. w postaci

³² „We are a mystery to ourselves in our weakness and in our greatness, and this mystery can be resolved in part only as we reach into the height of the mysterious dimension of the eternal into which the pinnacle of our spiritual freedom seems to rise. The mystery of God resolves the mystery of the self into meaning [...]. Any interpretation of life which denies this height of reality because it ends in mystery gives a false picture of the stature of man. On the other hand any interpretation which seeks to comprehend the ultimate dimension by the knowledge and the symbols of the known world also gives a false picture of man. Such theologies obscure the finiteness of human knowledge. We see through a glass darkly when we seek to discern the divine ground and end of human experience, we see only by faith. But by faith we do see”. *The Essential Reinhold Niebuhr* s. 243-244. Por. R. NIEBUHR. *Discerning the Signs of the Times: Sermons for Today and Tomorrow*. New York: C. Scribner's Sons 1946 s. 152-173.

anarchii czy tyranii). W tym sensie dla Niebuhra grzech szczególnie głęboko narusza kształt życia społecznego, bardziej niż życie jednostki. Dzieje się tak, gdyż to człowiek, a nie grupa, ma zdolność „intelektualnej i moralnej auto-transcendencji”, a przez to przemiany. Grupa społeczna dąży pierwszorzędnie do władzy, a dobre skłonności poszczególnych osób może łatwo zwrócić do egoistycznych celów. Grupa nie jest też zdolna do zachowań moralnie godnych pochwały czy wręcz heroicznych, a raczej prowadzi do niesprawiedliwości. Nie wolno też nie doceniać wpływu grzechu na życie społeczeństw, narodów i państw na najszerszej płaszczyźnie międzynarodowej³³. Niebuhr jawi się tu jako autor realistyczny i praktyczny, gdy nie ogranicza się do głoszenia takich przekonań, ale dostrzega konieczność na przykład systemu podatkowego czy opieki społecznej, które skuteczniej prowadzą społeczeństwo do dobra, niejako je wymuszając i przekraczając naturalne ludzkie skłonności. Widać tu tradycyjną, protestancką koncepcję pożytku z prawa, które powstrzymuje niesprawiedliwość i ogranicza skutki grzechu w życiu społecznym³⁴. Jeśli w świetle niebuhrowskiej antropologii teologicznej to indywidualny grzeszny człowiek może w sercu doświadczyć zmieniającego życie spotkania z Bogiem, to z kolei nie należy się tego spodziewać w życiu wspólnoty, gdyż tam nie pojawi się zbawiająca łaska, pokuta czy miłosierdzie³⁵.

Ponieważ poważny dialog może przynieść korzyści dla obu stron, dostrzeżenie istotnych aspektów wizji teologiczno-etycznej Niebuhra może pomóc lepiej zrozumieć i ukazać pewne elementy katolickiej nauki społecznej, zwłaszcza w coraz bardziej pluralistycznym kontekście współczesnego życia społecznego. Może to dotyczyć dla przykładu głębszego dostrzeżenia poważnych i wszechobecných skutków grzechu w sferze społecznej. Jego swoista „hermeneutyka podejrliwości” prowadziła go do odsłaniania obecno-

³³ „[...] groups lack the intellectual or moral self-transcendence of their individual members. Their limited capacities for self-reflection and self-criticism restrict groups' moral behavior primarily to the pursuit of survival and power. Worse, a group (family, class, nation, corporation) can co-opt members' morally praiseworthy loyalty and altruism into the service of collectively selfish or destructive ends [...]. In group life, then, possibilities for moral heroism are virtually nil, but the potential for injustice much greater”. C.F. HINZE. *The Drama of Social Sin and the (Im)Possibility of Solidarity: Reinhold Niebuhr and Modern Catholic Social Teaching*. „Studies in Christian Ethics” 22:2009 nr 4 s. 452.

³⁴ „We have to have a taxation system that demands more of us than we are inclined to give voluntarily; and we must maintain a social security system that holds us responsible for the security of other families than our own beyond our natural inclination”. *Love and Justice: Selections from the Shorter Writings of Reinhold Niebuhr*. Red. D. B. Robertson. Cleveland–New York: Meridian Books 1957 s. 26.

³⁵ Por. C.F. HINZE. *The Drama of Social Sin* s. 454-455.

ści grzechu – zwłaszcza jako pychy i lenistwa – we wszelkich obszarach życia wspólnotowego, w tym także w życiu Kościoła. Nowe aspekty solidarności, jako normy i zasady życia społecznego, da się odczytać w świetle ważnej u Niebuhra nauki o głębokiej współzależności jednostek i grup w ludzkiej historii i w społeczeństwie. Mimo powszechnego naruszenia przez grzech Bożego kształtu życia wspólnotowego, Niebuhr wielokrotnie akcentuje konieczność zaangażowania na rzecz „niemożliwej możliwości”. Jego dialektyczne ujęcie zwraca uwagę z jednej strony na niemożliwość doskonałego upowszechnienia solidarności, a zarazem na jej zobowiązujący wszystkich charakter. Niebuhr krytykował również brak radykalizmu wśród chrześcijan, także wśród katolików, jeśli chodzi o moralną konieczność zmagania się z grzechem w wymiarze także międzynarodowym, czy o brak gotowości do przyjęcia – jak pisał J. Maritain – „cierpienia z powodu solidarności”. Rezygnacja z takiego radykalizmu jest zdradą postawy chrześcijańskiego realizmu, czego efektem będzie albo bezużyteczność i marazm, albo pełna pychy hipokryzja³⁶.

Wobec coraz powszechniej narastającego pluralizmu społecznego, zwłaszcza ideowego, nie tylko w społeczeństwie amerykańskim, niebuhrowskie zakorzenienie w religii (chrześcijaństwie) jest tym bardziej konieczne, by w publicznym dyskursie właściwie i skutecznie rozwiązywać problemy i odpowiadać na zagrożenia. Stąd nie traci na aktualności jego „wznoszenie się” ku filozofii czy teologii. Nawet jeśli świat Niebuhra, jego czasów i okoliczności politycznych, społecznych czy gospodarczych, należy do przeszłości, nadal cenna jest jego głębia i powaga traktowania spraw tego świata w świetle chrześcijańskiej wiary i zawsze w duchu realizmu. A „gdzie jest głębia, *cor ad cor loquitur*: serce mówi do serca”³⁷.

³⁶ Por. C.F. HINZE. *The Drama of Social Sin* s. 456-460. „Given the human condition, the most significant synonym of *living together* is *suffering together* [...]. The will to achieve a world-wide common task must therefore be strong enough to entail a will to share in certain common sufferings made inevitable by that task, and by the common good of a world-wide society. What sufferings indeed? Sufferings due to solidarity”. J. MARITAIN. *Man and the State*. Chicago: UCP 1951 s. 207.

³⁷ M.E. MARTY. *The Lost Worlds of Reinhold Niebuhr* s. 572.

LITERATURA WYBRANA

- CROUTER R.: Reinhold Niebuhr on Politics, Religion and Christian Faith. New York: OUP 2010.
- The Essential Reinhold Niebuhr: Selected Essays and Addresses. Red. R. MacAfee Brown. New Haven: Yale University Press 1987.
- HINZE C.F.: The Drama of Social Sin and the (Im)Possibility of Solidarity: Reinhold Niebuhr and Modern Catholic Social Teaching. „Studies in Christian Ethics” 22:2009 nr 4 s. 442-460.
- MCWILLIAMS W.C.: Reinhold Niebuhr: New Orthodoxy for Old Liberalism. „The American Political Science Review” 56:1962 nr 4 s. 874-885.
- MARTY M.E.: The Lost Worlds of Reinhold Niebuhr. „The American Scholar” 45:1976 nr 4 s. 566-572.
- NIEBUHR R.: Moral Man and Immoral Society: A Study in Ethics and Politics. New York: Charles Scribner's Sons 1932.
- NIEBUHR R.: An Interpretation of Christian Ethics. New York-London: Harper and Brothers 1935.
- NIEBUHR R.: The Nature and Destiny of Man: A Christian Interpretation. T. 1-2. New York: Charles Scribner's Sons 1941-1943.
- NIEBUHR R.: Man's Nature and His Communities. New York: Charles Scribner's Sons 1965.
- OTTATI D.F.: The Niebuhrian Legacy and the Idea of Responsibility. „Studies in Christian Ethics” 22:2009 nr 4 s. 399-422.
- Reinhold Niebuhr and Contemporary Politics: God and Power. Red. R. Harries, S. Platten. New York: OUP 2010.
- Reinhold Niebuhr Revisited: Engagements with an American Original. Red. D.F. Rice. Grand Rapids: Eerdmans 2009.
- RITCHIE T.L.: A Politics of Pluralism in American Democracy: Reinhold Niebuhr's Christian Realism as a National Resource in a post-9/11 World. „Journal of Ecumenical Studies” 45:2010 nr 3 s. 471-492.
- WARREN H.A.: Theologians of a New World Order: Reinhold Niebuhr and the Christian Realists 1920-1948. New York-Oxford: OUP 1997.

REALIZM ETYKI PROTESTANCKIEJ
WEDŁUG REINHOLDA NIEBUHRA

S t r e s z c z e n i e

W XX-wiecznej amerykańskiej etyce protestanckiej, wewnętrznie bardzo zróżnicowanej, ukształtowała się wpływowa koncepcja chrześcijańskiego realizmu, której autorem był Reinhold Niebuhr (zm. 1971). Akcentowała ona konieczność realistycznego spojrzenia zwłaszcza na rzeczywistość społeczną, by uniknąć idealistycznego błędu teologii liberalnej. Oznaczało to m.in. potrzebę uznania ludzkiej grzeszności i jej skutków w różnych wymiarach życia społecznego. Postawa realistyczna zawiera też w sobie wezwanie do odpowiedzialności zarówno w życiu osobistym, jak i w relacjach społecznych. W kontekście sytuacji międzynarodowej po

II wojnie światowej Niebuhr wskazywał również na taką odpowiedzialność Stanów Zjednoczonych za kształtowanie sprawiedliwego i pokojowego ładu w świecie. Koncepcja Niebuhra, choć niekiedy krytykowana, w swoisty sposób odrodziła się w kontekście amerykańskiej sytuacji politycznej po zamachach z 11 września 2001 r. Nie tylko prezydenci i politycy, ale także analitycy i komentatorzy polityczni przyznawali się do zależności od myśli Niebuhra. Koncepcja realizmu chrześcijańskiego zawiera też w sobie pewne podobieństwa do niektórych zagadnień z zakresu katolickiej myśli społecznej.

Słowa kluczowe: etyka protestancka, Reinhold Niebuhr, realizm chrześcijański, życie społeczne, grzech.